

# La traducció i el mercat editorial

Carme Arenas

PEN Club

Carrer de la Canuda, 6, 5è. 08002 Barcelona

pen@pencatala.cat

Una cultura avança en espiral a través de  
les traduccions del seu passat canònic.

G. STEINER

Se'm fa molt difícil diferenciar entre traduir per encàrrec o traduir a proposta pròpia. Prefereixo, en el meu cas concret, parlar simplement de *traduir*. Cada llibre és un repte diferent, ja sigui un autor clàssic, un clàssic contemporani o un autor jove, i un bon traductor s'hi ha d'enfrontar amb el mateix respecte i devoció, sabent que cada llibre és un pou d'enigmes que de mica en mica anirà resolent.

No em considero una traductora «per encàrrec», tot i que molts dels llibres que he traduït han estat encàrrec d'un editor. Com que queda ben demostrat que difícilment es pot viure únicament i exclusivament de la traducció literària, en no haver fet de la traducció la meua única professió, m'he pogut permetre de traduir només aquelles obres que m'han interessat i que m'han emocionat.

La meua primera traducció: *La consciència de Zeno* d'Italo Svevo, encetà la col·lecció «Venècies» de l'editorial La Magrana. Amb els anys he arribat a pensar moltes vegades que fou un acte barreja de gosadia i d'inconsciència, perquè per ser la primera traducció vaig topar amb un text i amb un autor d'una complexitat manifesta. Crec que la meua formació filològica i la meua passió lectora hi van fer més que jo, a més de l'ajuda inestimable de la meua col·lega Elisabetta Sarmati, aleshores lectora d'italià a Barcelona, amb la qual vaig poder anar resolent el munt de dubtes que la prosa sveviana m'anava oferint.

La meua trajectòria com a traductora, per tant, s'inicia ara fa 25 anys i transcorre paral·lela a l'evolució del món editorial a Catalunya, els darrers 20 anys.

La dècada dels 80, per al lector català, va ser la més prolífica quant a traduccions, un cop recuperada la democràcia. Moltes editorials, amb l'acabament del franquisme i allò que hem anomenat la transició, acusaren una revifalla, fruit de la nova situació més favorable a la llengua i a la literatura catalanes, amb la incorporació de nous lectors a causa de l'ensenyament del català a les escoles, instituts i universitats.

Una major població lectora en català i una major demanda en el coneixement de tota aquella literatura universal que el franquisme ens havia escamotejat, van

fer que moltes editorials volguessin omplir buits molt significatius amb una política de traduccions, també incentivada per la restauració, l'any 1987, de la Institució de les Lletres Catalanes i la renovació del món editorial amb el pas d'empresa cultural a empresa editorial.

Efectivament, la dècada dels 80 ha estat anomenada la dècada de les traduccions, sobretot durant la segona meitat, que és quan es produeix el canvi d'una cultura tancada a una etapa oberta que demana préstecs culturals diversos, per tal de redimensionar el debat de les idees i dotar d'aire nou i renovat les propostes que nodreixen la pròpia cultura.

En aquest context favorable de creixement de la societat lectora i literària, assistim a un altre factor a tenir en compte, que és la política de coedicions que endeguen algunes editorials catalanes amb institucions públiques i que donaran com a fruit la creació de col·leccions específiques dedicades a la traducció de literatura estrangera, algunes —poques— de les quals perviuen encara avui: Per dir-ne alguna: «Les Millors Obres de la Literatura Universal», «Les Millors Obres de la Literatura Universal. Segle XX», «Seleccions de la Cua de Palla» o «Clàssics del Pensament Modern» d'Edicions 62; la col·lecció «L'Arcà» de Laertes o «Libres de Glauco», també de Laertes, seguida després per Columna; «Poesia del segle XX» de Libres del Mall, la celebrada col·lecció «Clàssics i Moderns» d'Edhasa, i «Venècies» de La Magrana, així com «L'Àncora» de Destino, la col·lecció de poesia de l'editorial Alfons el Magnànim, dependent de l'Institut Valencià d'Estudis i Investigació, la col·lecció «A la lluna de València» de Bromera, o «Nova Terra» de La Llar del Llibre, són bona mostra d'aquesta expansió.

La tasca duta a terme en el seu moment per Josep Carner, Carles Riba i Josep M. de Sagarra, no sols com a traductors, sinó com a impulsors i introductors de noves maneres de fer literatura, semblava que era en aquells moments un bon model a seguir.

Les editorials eren força receptores a les propostes dels traductors, hi havia una sintonia d'interessos entre les propostes dels traductors i les línies dels editors, però durant la dècada dels 90 podem notar una certa davallada quant al volum del que es tradueix.

Observem un augment de les editorials que no publiquen majoritàriament en català (català/castellà); i un descens en la mitjana de títols produïts pels grans editors, encara que augmenten els editors mitjans.

Respecte dels criteris de les obres que cal traduir, observem canvis notables en la societat i en el mercat, que són, en definitiva, els determinants també del panorama actual de la traducció.

Som en un moment en què culturalment posseïm un públic lector més format, més adult, que demana disposar d'una oferta variada i que vol assumir el criteri de selecció que en altres moments havien assumit les empreses editorials.

A això també hi contribueix la major atenció que els mitjans de comunicació en general solien dedicar a la literatura estrangera i el canvi en els mecanismes de coneixement de les produccions d'altres literatures.

Si aquests mecanismes abans podien ser la proximitat de la llengua o de la cultura estrangera, com ho fou el cas del francès durant tot el segle XIX i ben entrat

el xx, o el coneixement o contacte amb algun escriptor estranger que viatjava a Catalunya i que aportava informació, els intercanvis culturals de tota mena i les revistes literàries; actualment potser aquests mecanismes se centren més en els agents culturals i literaris i, sobretot, en la importància, cada vegada més significativa, de les fires dedicades al món de l'edició com la de Frankfurt o la de Bolonya, Torino, Leipzig, etc., que són, en definitiva, les veritables introductores de les novetats literàries i les que marquen, crec, en gran mesura les directrius del món de la traducció.

El sector editorial, avui ja ben consolidat, sobretot els grups editorials més poderosos, ha deixat d'actuar com el sector cultural que havia estat per fer l'opció de sector industrial i ser competitiu en el mercat.

L'estabilitat política, i suposadament també cultural, l'ha dut a dimitir del paper d'agent majoritàriament cultural i ha centrat els seus esforços en allò que se'n diu la necessitat del sector: reordenació, agrupament d'editorials diverses per constituir-se en grups editorials més poderosos, etc.

Les lleis del mercat fan que majoritàriament la tendència de traducció hagi anat canviant i allà on abans es traduïen obres canòniques de la literatura universal, ara bàsicament es tradueix literatura contemporània d'autor viu i amb èxit en l'àmbit internacional.

També coincideix amb un retrocés en el preu de pagament de les traduccions, motivat per l'arribada d'una gran oferta de traductors procedents de les noves facultats de traducció. Per primera vegada han accedit al mercat editorial uns traductors amb un perfil universitari i amb un bagatge teòric en el camp de la traducció.

La meua generació va ser la primera que va integrar traductors no escriptors, encara que sense una formació teòrica en el camp de la traducció, ja que els estudis de traducció no començaren fins als inicis de la dècada dels 90. Si bé a partir de la creació de la Llei de Propietat Intel·lectual hi hagué un interès per regularitzar la qüestió contractual dels traductors i, de mica en mica, s'anaren establint uns criteris i sobretot unes tarifes poc o molt unificades que pretenien evitar certs abusos editorials, de mica en mica, amb aquesta nova situació s'ha anat tornant a desregularitzar la qüestió contractual i s'ha deixat tot en mans del mercat editorial, el qual durant anys ha imposat tarifes cada vegada més baixes i ha anat introduint maneres poc desitjables en la pràctica de la traducció, com les presses o les traduccions compartides d'una mateixa obra per raons d'oportunitat, tot i algunes alertes puntuals fetes des de la Institució de les Lletres Catalanes.

Enmig d'aquest panorama, la capacitat dels traductors de proposar obres ha anat minvant i ha quedat reduïda, salvant algunes excepcions —«Biblioteca Pompeu Fabra» d'Editorial Destino o algunes aportacions d'Edicions Proa o Edicions 62—, bàsicament a editors mitjans o sobretot petits, que són els que continuen publicant amb un criteri de recuperar o bé textos canònics, o bé textos de qualitat, essencials, més aviat minoritaris, que són els que normalment proposem els traductors.

M'aventuraria a dir, per acabar, que s'imposa una vegada més —i per part de qui pertoqui— un mecanisme corrector en el camp de la traducció, que sense bandejar les anomenades *lleis de mercat* —implacables—, procuri evitar els buits de traducció importants que encara tenim a la literatura catalana.

Les influències d'altres literatures, manifestades a través de traduccions, han marcat i marquen encara avui noves tendències en la literatura pròpia, introdueixen nous corrents estètics, noves tècniques literàries, nous recursos que, en ser assimilats per la literatura receptora, actuen com a reconstituent, saba nova. També comporten una actitud crítica envers la producció autòctona, la qual ajuda a l'autoanàlisi i a la reflexió.

Es tracta d'un préstec cultural del tot inevitable en una societat demogràficament limitada com la nostra, però absolutament necessari per tal de redimensionar el debat de les idees i dotar de major alè les propostes culturals que alimenten i forgen el desenvolupament històric de la cultura catalana. Si no correm el perill de deixar d'avançar en espiral, com ens diu Georges Steiner, i acabar en un cercle viciós que no oxigeni la nostra producció autòctona.